

Maria SUBI
(Universitatea de Vest din
Timișoara)

Elemente de cromatică vergiliană în traducerea lui G.I. Tohaneanu

Abstract: (Elements of Vergilian Chromatics in G.I. Tohaneanu's Translation) Being a prominent personality of Romanian philology, the author of an impressive work comprising a plethora of books, studies and articles on stylistics and lexicology, G.I. Tohaneanu was also a well-known classicist, who attempted and succeeded to convey into Romanian the language of our Latin forefathers. The conversion in Romanian of Macrobius's *Saturnalia* and the inspired translations of the Vergilian creations *Aeneid* (1996) and *Bucolica. Georgica* (1997) are a testimony to this. By looking at the two latter translations, this study intends to explore how certain chromatic terms, created by the Mantuan poet, acquire – in the interpretation of the savant and refined Latinist, of exceptional talent and literary gift –, a new appearance, not less expressive than the Latin original. This is the case of the words *pallor*, *-ris*; *pallens*, *-ntis* and *pallidus*(3), translated by the eminent scholar from Timisoara using comparisons (*ca ceara – as wax*) or epithets (*galf d – yellow, livid – livid, pal – pale, palid – pallid, sarbed – sallow, s rbezit – discolored, îns rbezit – cadaverous, spelb – waxen*), able to express in a plastic manner, suggestively, the lack of color intensity and brightness, which defines, quintessentially, the concept of 'pallor' in the Vergilian artistic space.

Keywords: translation, chromatic, as wax, pale, pallid, sallow, discolored etc.

Rezumat: Personalitate marcantă a filologiei românești, autor al unei opere impresionante, alcătuită din numeroase volume, studii și articole de stilistică și lexicologie, G.I. Tohaneanu a fost și un clasicist ilustru, care a încercat să aducă în limba noastră transpunând în tipare românească limba străbunilor noștri latini. Meritul său este, în acest sens, că în jurul anului 1961, la care se adaugă inspiratele traduceri din creația vergiliană: *Eneida* (1994) și *Bucolice. Georgice* (1997). Asupra ultimelor două traduceri se operează lucrarea de față, care îi propune să urmărească felul cum unii termeni cromatici, plămâniți de artistul mantuan, dobândesc – în tâlcuirea savantului și rafinatului latinist, înzestrat din plin cu talent și har poetic –, o față nouă, nu mai puțin expresivă decât cea din originalul latin. Acesta este cazul cuvintelor *pallor*, *-ris*; *pallens*, *-ntis* și *pallidus*(3), care sunt traduse de eminentul magistrul timișorean cu ajutorul unor comparații (*ca ceara*) sau epitețe (*galf d, livid, pal, palid, sarbed / sarb d, s rbezit, îns rbezit, spelb*), capabile să redea plastic, sugestiv, lipsa de intensitate cromatică și strălucire, ce definește, esențialmente, conceptul de 'paloare' în spațiul artistic vergilian.

Cuvinte-cheie: traducere, cromatic, ca ceara, pal, palid, sarbed, s rbezit etc.

Personalitate marcantă a filologiei românești, „stilistician de o rară finețe, profunzime și originalitate” (Hristea 1995, 249), autor al unei opere impresionante, alcătuită din numeroase volume, studii și articole de stilistică și lexicologie, G.I. Tohaneanu a fost și un clasicist ilustru, care a turnat „în formă nouă”, românească, „limba veche și-n eleapt” a străbunilor noștri latini. Meritul său este, în acest sens, că în jurul anului 1961, la care se adaugă inspirata traducere (vezi Hristea 2008, 26), „pre-versuri tocmit”, a creației vergiliene: *Eneida* (1994) și *Bucolice. Georgice* (1997). Asupra acestor traduceri din Vergilius se operează lucrarea de față, ce îi propune să urmărească felul cum unele vocabule cromatice, plămânite de artistul mantuan, dobândesc o față nouă – nu mai puțin expresivă

decât cea din originalul latin – în tâlcuirea savantului i rafinatului latinist, „care, dac n-ar fi fost un mare lingvist, poate ar fi ajuns un mare poet” (Borchin 2008, 13).

Un astfel de cromonim, recurent în paginile lui Vergilius, este *pallor*, ce derivă dintr-un radical, ai cărui reprezentanți indo-europeni desemnează nuanțe felurite, dar care sunt – îndeobște – „claires”, nuanțe deschise (André 1949, 139). În acest context, latinescul *pallor* indică și el o tonalitate aparte, pus frecvent în legătură cu diverse elemente aparținând regnului vegetal, precum lemnul galben de merișor, drobișor, gutuiele, fructele necoapte de corn sau frunzele veștede, înghelbene etc. (*ibidem*, 142)¹. Este culoarea înregistrată pe chipul unei persoane aflate sub stăpânirea unei boli sau a unei emoții intense (*ibidem*, 143, 146), a cămărușă este nebunia care ia se lașă pradă regină cartagineză, prăsit de Aeneas, căci „La pâleur est provoquée par une émotion forte en général” (Pelletier-Michaud 2007, 55)²: *Ergo ubi concepit furias evicta dolore/ Decrevitque mori, tempus secum ipsa modumque/ Exigit, et maestam dictis aggressa sororem,/ Consilium vultu tegit ac spem fronte serenat:/ „Inveni,*

¹ Termenii din familia lui *pallor* completează, în acest mod, gama galbenului (vezi Bechet 2012, 263, 265, 266). Exemplele – numeroase – vizează atât substantivul *pallor*, cât și adjectivul *pallidus* sau verbul *pallere*: *O quantus instat navitis sudor tuis/ Tibique pallor luteus* (Horatius, *Epodon liber*, X, 15-16) „O, cât va fi sudoarea pe marinari de mare/ și cât galbeneala pe chipul-i vineiu” (p. 317); *Excidit, et subito muta dolore fuit;/ Palluit, ut serae lectis de vite racemis/ Pallescunt frondes, quas nova laesit hiems./ Quaeque suos curvant matura cydonia ramos./ Cornaque adhuc nostris non satis apta cibus* (Ovidius, *Ars amatoria*, III, 702-706) „În al durerii fiorșă prăbită freglas./ Cum pe leșă frunzele după culșă în podgorii, când bruma/ De timpuriu a căzut, astfel și dânsa pe lișă/ Ori că gutuiele-n părg ce-ndoișă încrăcatele ramurișă/ Ori că al cornului rod, cât încă nu este copșă” (p. 226); *tremebunda videt pulsare cruentum/ Membra solum, retroque pedem tulit, oraque buxo/ Pallidiora gerens exhorruit aequoris instar* (idem, *Met.*, IV, 133-135) „z re te-ngrozit / Trupul ce freamă încă în sânge;-napoi ea se trage./ Pală că lemnul de sâncer; se înfioară că marea” (p. 346); *Membra ferunt haesisse solo, partemque coloris/ Luridus exsanguis pallor convertit in herbas* (*ibidem*, IV, 266-267) „Membrele ei, se mai spune, se prind de pământ, iar o parte/ Sângele-și pierde,-ndată pe leșă, se schimbă-n tulpin” (p. 350); *cui protinus intima frigus/ Ossa receperunt, buxoque simillimus ora/ Pallor obit, lacrimisque genae maduere profusus* (idem, *ibidem*, XI, 416-418) „Îi îngheta ei oasele până în mdușă-ndată/ și-o galbeneală că de merișor și se-ntinșă pe față/ și se scaldă obrăzii în lacrimă” (p. 532-533); *aliquanto intemptiore macie atque pallore buxio deficientem video* (Apuleius, *Met.*, I, 19) „deodată îl văzui devenind palidă că merișorul și le înând” (p. 16-17); *buxanti pallore trepidus mira super conservo suo renuntiat* (*ibidem*, VIII, 21) „palidă că merișorul și tremurând de spaimă, le istorisi despre camaradul său lucruri uimitoare” (p. 203).

² O emoție asemănătoare, exprimată printr-o paloare intensă, încearcă Ariadna, abandonată, la rândul-și, de Theseus (vezi Pelletier-Michaud 2007, 55-56): *Cnosis in ignotis amens errabat harenis./ Qua brevis aequoreis Dia feritur aquis./ Utque erat e somno tunica velata recincta./ Nuda pedem, croceas inreligata comas./ Thesea crudelem surdas clamabat ad undas./ Indigno teneras imbre gigante genas./ Clamabat, flectatque simul, sed utrumque decebat;/ Non facta est lacrimis turpior illa suis./ Iamque iterum tundens mollissima pectora palmis/ „Perfidus ille abiit; quid mihi fiet?” ait./ „Quid mihi fiet?” ait: sonuerunt cymbala toto/ Litore, et adtonita tympana pulsa manu./ Excidit illa metu, ruptique novissima verba;/ Nullus in exanimi corpore sanguis erat* (Ovidius, *Ars amatoria*, I, 527-540) „Pe singuratică murmură izbite de val, Ariana/ Cu deznădejdea-nă priviri, fără ajutor și teacă/ Cum se sculase-nă tunica descinsă, picioarele goale./ Cu auriul ei pe răsărită flutură desfăcută/ Pe nemilosul Tezeu îl striga că tre surdele valurișă/ Iar pe-ai ei fragezi obrăzii lacrimi iroaie curgeau./ Ea îl chema și plângea; îi stă bine și una, și alta./ Când avea lacrimi în ochi și mai frumoasă pe reă/ Pieptul său tânăr lovind fără milă cu palmele sale./ Zise: «Viceanul pleacă: ce-am să mă fac eu acum?»/ «Ce-am să mă fac?» a mai zis, când pe murmură și zvon de cimbale./ Tobe bătute de mâini au răsunat îndelung./ Înșpă imăntată că ză curmă ce vroia să mă spună/ Trupu-și de viață lipsit sângeșă nici strop nu avea” (p. 176). În chip similar, Propertius leagă paloarea tenulică de o iubire neferice, din cauza căreia el nu mai este decât umbra celui de altădată: *Tum grave servitium nostrae cogere puellae/ Discere et exclusum quid sit abire domum;/ Nec iam pallorem totiens mirabere nostrum./ Aut cur sim toto corpore nullus ego./ Nec tibi nobilitas poterit succurrere amanti./ Nescit Amor priscis cedere imaginibus* (V, 19-24) „Fi-vei constrânsă și-mi înveșă al copiliei greșă jugul atunceă/ și ce înșeamă și mergi de la o casă respinsă; Nici nu te vei mai mira tu de-acum într-ată de paloarea-mișă/ Sau pentru ce-și mai nimic eu în întregul meu trup./ Îndrăgostit, nu-și va fi de-ajutor nici chiar și noblețea; Nu ține Amora fi vechilor chipuri supușă” (p. 33).

germana, viam (gratare sorori)/ Quae mihi reddat eum vel eo me solvat amantem./ Oceani finem juxta solemque cadentem/ Ultimus Aethiopum locus est, ubi maximus Atlas/ Axem umero torquet stellis ardentibus aptum./ Hinc mihi Massylae gentis monstrata sacerdos,/ Hesperidum templi custos, epulasque draconi/ Quae dabat et sacros servabat in arbore ramos./ Spargens umida mella soporiferumque papaver./ Haec se carminibus promittit solvere mentes/ Quas velit, ast aliis duras immittere curas,/ Sistere aquam fluviis et vertere sidera retro,/ Nocturnosque movet Manis: mugire videbis/ Sub pedibus terram et descendere montibus ornos./ Testor, cara, deos et te, germana, tuumque/ Dulce caput, magicas invitam accingier artes./ Tu secreta pyram tecto interiore sub auras/ Erige, et arma viri, thalamo quae fixa reliquit/ Impius, exuviasque omnes lectumque jugalem/ Quo perii super imponant: abolere nefandi/ Cuncta viri monumenta jubet monstratque sacerdos.”/ Haec effata, silet; pallor simul occupat ora (Vergilius, Aen., IV, 474-499) „Deci, după ce durerea o răpune/ în cugetu-i se-ncluib nebunia./ Ea rostuie s - i pun cap t vie ii,/ în când, i cum s moar hot rându- i/ În sinea ei. Pe trista-i surioar / O-ntâmpin cu vorbe, dar pe fa / Nu las gându-ascuns s îi str bat ./ Ci- i însenin , a n dejde, fruntea:/ «- O, ferice te-m , tu, sor drag ./ Aflat-am mijloc s -l aduc la mine/ Din nou, sau s m scap de tot de dânsul./ De i-l iubesc. La Soare-Apune, unde/ E-al Oceanului hotar, acolo-i/ i dep rtata ar etiop ./ Unde voinicul Átlas r suce te/ Pe umerii-i vânjo i cereasca bolt ./ B tut toat cu arzânde stele./ De-acolo mi-a venit o preteas / Din neam masil: ea este p zitoare/ La templul Hesperidelor; acolo,/ Grijind, pe trunchiuri, ramurile sfinte./ Hr ne te-un smeu i risipe te-asupr -i/ Licoarea mierii, macul însomn rii./ Ea-mi jur c desferec pe-oricine/ Din lan urile dragosteii, cu-a sale/ Descântece; altora, dimpotriv ./ Ea poate s le strécure durerea/ Iubirii; s închege apa-n râuri./ Iar stelele, din drum, s le întoarne./ E-n stare, noaptea, Manii s -i stârneasc ./ Tu ai s sim i, p mântul sub picioare/ Cum geme, frasinii cum se coboar / Din mun i. Cere tii zei îi iau ca martori./ Ca martor te iau pe tine, sor ./ Prea scump mie, dulcea ta via ./ C f r vrerea mea, vr jitoria/ O chem în ajutor. Tu pune-n tain / Ca la palat, în curtea din untru./ Un rug înalt s se ridice-n slav ./ Zvârlite fie, rugului deasupra./ i straiete mi elului, r mase./ i armele-atârnat în iatacu-mi./ i patul însu i al nuntirii noastre./ Tot ce de el aminte îmi mai aduce/ S fie nimic - a a m -nva ./ A a îmi porunce te preteasa»./ A zis, -a amu it. Se face fa a-i/ Ca ceara, alb ” (trad. G.I. Toh neanu, p. 200-201).

„Ca ceara, alb ”, „ca varul de alb ” sau „galben ”, „ca de cear ”³, paloarea (*pallor*) ce se r spânde te pe fa a (*occupat ora*) Didonei marcheaz „la manifestation extérieure d’un sentiment” (André 1949, 143), integrat fiind în contextul unei patimi mistuitoare, cu un deznod mânt tragic. ocul provocat de tr darea iubitului i amintirile l sate de mi el (*nefandi/ Cuncta viri monumenta*) sunt, pentru ea, atât de puternice, încât vorbele am gitoare, cu care încearc s - i mascheze durerea, se curm brusc; eroina amu e te (*silet*), dar tumultul de emo ii se manifest la nivel organic, efectele devastatoare, produse de iubirea sa în elat , fiind similare cu ale unei boli: „Les ravages que cause un amour non payé de retour [...] sont donc perçus comme une véritable maladie” (Pelletier-Michaud 2007, 149). Tr it cu intensitatea unei furii (*ubi conc pit furias*), o asemenea „maladie amoureuse” (*ibidem*) altereaz str lucirea

³ Cf.: „ca varul de alb se face” (trad. George Co buc, p. 142); „i chipul i se îng lbeni” (trad. Eugen Lovinescu, p. 164); „se face galben / La fa ” (trad. Teodor Naum, p. 145); „dar fa a reginei e cear ” (trad. D. Mur ra u, p. 102); „amu i, ca de cear la fa ” (trad. Dan Slu anschi, p. 106).

rumen a tenului i d na tere palorii: „l’amour [...] fait perdre l’éclat vivant du teint, [...] provoquant la pâleur” – scrie Lydia Pelletier-Michaud (*ibidem*, 152), ce subliniaz c , în poezia latin , tenul pal este, prin excelen , tenul îndr gosti ilor, astfel c o sumedenie de autori „asocient un amour dévorant à l’aspect pâle ou jaunâtre du teint” (*ibidem*, 147).

Horatius, bun oar , compar *pallor amantium* cu *lutea viola* (André 1949, 143): *neque te munera nec preces/ nec tinctus viola pallor amantium/ nec vir Pieria paelice saucius/ curvat (Carmina, III, X, 13-16)* „nici rug mintea, nici frumoasele odoare,/ nici, ca vioreaaua pal , a aman ilor culoare,/ nici ocară c b rbatu- i rob Pieriei s-a dat/ înc nu te-a-nduplecat” (p. 209). Pe de alt parte, Ovidius – poet al iubirilor ginga e, *tenerorum lusor amorum (Tristia, III, 3, 73)* –, conturează cu ajutorul aceleia i gen de material lexical (vezi *pall re, pall dus*) un prototip al înamoratului, care este destinat „însușirea pitié plutôt que l’admiration” (André 1949, 149): *Palleat omnis amans: hic est color aptus amanti;/ Hoc decet, hoc stulti non valuisse putant./ Pallidus in Side silvis errabat Orion,/ Pallidus in lenta naide Daphnis erat./ Arguat et macies animum: nec turpe putaris/ Palliolum nitidis inposuisse comis./ Attenuant iuvenum vigilatae corpora noctes/ Curaque et in magno qui fit amore dolor./ Ut voto potiare tuo, miserabilis esto./ Ut qui te videat, dicere possit „amas.” (Ars am., I, 729-738)* „Îndr gostitului pal culoare se cere s aib :/ Este al dragostei semn i-al suferin elor lui./ Palid era Orion când c ta prin p duri pe Lyrice;/ Daphnis, i el era pal, când pe-o naiad -ndr gi./ Prin sl biciunea ta la i s se vad a inimii ran :/ Pune- i chiar v l de bolnav peste luciosul t u p r./ Nop i de veghere i grijuri, i dorul de-a voastre iubite/ Vor sub ia i mai mult tân rul vostru mijloc./ Vrednici de plâns s p re i, dac vre i s sâr i i prin izbând ./ To i s v-arate spunând: «tân rul e-ndr gostit!»” (p. 181-182).

Pallor se înscrie, ca atare, „în sfera maladivului, a suferin ei” (Mihele 2010, 194), termenul fiind aplicat, în mod frecvent, unei fe e omene ti, care, sub influen a unui factor perturbant, ajunge s - i piard coloratura obi nuit (vezi André 1949, 139)⁴, a a încât tenul devine „presque blanc”, de unde i apropierea ce se stabile te între *pallor* i vocabile din gama albului, de tipul *albus*(3), *candeo*₂, *albens*, *-ntis* (*ibidem*, 146): *Furorne caecos an rapit vis acrior/ an culpa? responsum date./ Tacent et albus ora pallor inficit/ mentesque perculsaes stupent./ Sic est: acerba fata Romanos agunt/ scelusque fraternae necis,/ ut inmerentis fluxit in terram Remi/ sacer nepotibus cruor* (Horatius, *Epodon liber*, VII, 13-20) „Pe voi cuprinsu-v-au rebele furii/ sau patimi oarbe? da i-mi un r spuns!/ Ei tac, pe fe e au paloarea mor ii/ i-nm rmuresc cu mintea-nv lm it ./ Da: soarta crud azi, romani, v mân / i sângele nevinovat de frate/ ce huma a stropit-o, al lui Remus,/ ca un blestem pentru nepo i r mas” (p. 311); *Ut ora iuveni paria Pittheo gerit,/ Ni languido pallore canderent genae/ Staretque recta squalor incultus coma!* (Seneca, *Phaedra*, 831-832) „Cum seam n

⁴ De aici, i expresii de tipul *amittere sanguinem* sau *pallor ruborem pellit, pallor fugat ruborem* (vezi André 1949, 146): *Uterque nostrum tam inexpectato ictus sono amiserat sanguinem* (Petronius, C) „Glasurile acestea nea teptate ne alungaser sângele din vine i mie, i lui Giton” (p. 167); *Nec unus habitus durat aut uno furit/ Contenta vultu: nunc inardescunt genae,/ Pallor ruborem pellit et formas dolor/ Errat per omnes; queritur implorat gemit* (Seneca, *Hercules Oetaeus*, 250-253) „Dar chipul iar se schimb i furia îi cere/ Mereu alt chip; acuma îi dogoresc obrazii./ Paloarea-alung jarul, durerea-i r t ce te/ Prin orice form : plânge, se roag i ofteaz ” (II, p. 107-108); *Flagrant genae rubentes,/ Pallor fugat ruborem./ Nullum vagante forma/ Servat diu colorem* (Seneca, *Medea*, 858-861) „Obrazii ei aprin i sunt ro ii./ Paloarea-nvinge rumeneala,/ i schimb torul chip culoarea/ Prea mult vreme nu- i p streaz ” (ST, p. 268).

în totul cu Pîtheus în floare,/ De n-ar sclipi pe fa-ți o lînced *paloare*/ i n-ar sta n cl it
înv l m ita-i chic !” (I, p. 176); *Non segnīs albo pallet otio caupo* (Martialis, III, 58, 24)
„chelarul dolofan nu e chinuit de *spelba* trînd vie” (trad. M. S.); *cui addidit paucos postea
annos, laudabili in maritum memoria et ore ac membrīs in eum pallorem albertibus, ut
ostentui esset multum vitalis spiritus egestum* (Tacitus, *Annales*, XV, 64) „a mai tr it dup
aceea cîiva ani, cu o fidelitate demn de laud fa de so ul ei; fa a i trupul i *se albiser*
într-atât, încât se vedea bine c mult din puterea ei de via se stinsese” (p. 443).

O apropiere cromatic între *pallor* i no iunea de alb’ are în vedere i profesorul G.I.
Toh neanu, care, traducând pasajul referitor la Dido i la trauma sa psihic (*ubi concepit
furiās evicta dolore*) – deocam at odat cu plecarea lui Aeneas i rezolvat tragic prin suicid
(*decrevitque mori*) –, asociiaz *paloarea* ce se r spînde te pe chipul reginei cu ceara alb :
pallor simul occupat ora „Se face fa a-i/ *Ca ceara, alb* ”. Imaginea ce se creeaz aici, cu
ajutorul compara iei, este extrem de concret i sugestiv⁵, fapt ce justific folosirea formulei
„Se face fa a-i/ *Ca ceara, alb* ” în locul unei formule de tipul „*paloarea* se revars pe fa a-i”,
chiar dac abstractul *paloare* poate fi integrat i el în repertoriul literar autohton⁶. Construc ia

⁵ Reprezent rile comparative sau metaforice sunt întrebuinte frecvent, în perimetrul literaturii române, pentru a
exprima – îndeob te în termenii unor realit i materiale, perceptibile vizual – ideea de *paloare*: „Decebal (*palid ca murul
v ruit în nop i cu lun*)/ Se arat în fereast i- i întinde alba mîn / Moart din flamida neagr ce-l acopere pe el”
(Mihai Eminescu, *Memento mori*, P, p. 175); „Boierii dimprejuru-i pe scaune de-onoare/ P reau c -s zile stînsse pierdute
în trecut./ Cu fețele lor *palizi ca raza cea de soare*”; „Ea prinde chip i form , o form diafanin / Înger cu aripi albe, *ca
marmura de pal*” (Idem, *Povestea magului c l tor în stele*, P, p. 192, 217); „r s rea dintre stînci b trîne luna cam
palid , ca fa a unei fete moarte” (Idem, *F t-Frumos din lacrim* , p. 28); „lic rea o lun fantastic i *palid ca fa a unei
virgine murînde*”; „*paloarea* cea lini tit i marmorie a fe ei contrasta cu p rul în dezordine” (Idem, *S rmanul Dionis*,
p. 53, 76); „am început [...] s suflu cu suflarea mea înghe at asupra fe ei de-o *paloare ce* în lumina lunii *p rea de
argint*”; „Ca un nebun s ri Ioan, *palid ca o stafie*”; „*Paloarea mortal ca aceea a peretelui*, p rul cel blond, fa a era a
ei...”; „Al turi c-un perete sta r zimat fata lui, *palid ca varul*” (Idem, *Geniu pustiu*, p. 152, 154, 169, 184); „v zur un
b iet frumos, *palid ca suprafa a m rg ritarului*, [...] cu p rul care-i curgea în vi e negre i str lucite” (Idem, *Avatarii
faraonului Tlâ*, p. 251); „I-am întins o mîn [...] i-am l sat-o s alunece u or pe rotunjimea obrazului pân sub b rbia
palid i str vezie ca un m r de cear ” (Delavrancea, *Lini te*, P, p. 218); „*Ca paiete mai palid*, mai rar având florii,
Pe-ncet el a ipe te i-doarme tremurând” (George Co buc, *Str jerul*, p. 245); „În *paloarea-i lunar* , cu p rul s u de
aur, sir Aubrey nu mai avea ca înf țigare în acele clipe nimic firesc” (Mateiu Caragiale, *Remember*, p. 41-42); „V zui
atunci pe Pantazi, *palid ca un mort*” (Idem, *Craii de Curtea-veche*, p. 167); „Capul Monic i se îndoi pe spate [...], cu
ochii închi i i fa a *palid ca parfumul crinilor*” (Ionel Teodoreanu, *La Medeleni*, I, p. 270); „Fa a-i era *palid ca
lumina prin care a c zut o pas re ucis* ” (Idem, *La Medeleni*, III, p. 329); „Ceru-i *palid ca lăleaua*” (Tudor Arghezi,
Mo tenire, I, p. 212); „Buzele ei au o *paloare de frunz de mesteac n, toamna*” (Lucian Blaga, *Luntrea lui Caron*, p.
440).

⁶ Vezi: „În fa farmecul *palorii*/ i ochi ce scînteie de vii” (Mihai Eminescu, *Te duci...*, A, p. 228); „Rîd și rîsul
însenin adîncita lor *paloare*” (Idem, *Memento mori*, P, p. 175); „V paia-n ochi unit -i cu farmecul *palorii*” (Idem, *Ca
o f clie...*, P, 448); „Fa a ei e slab de-o *paloare crud* ” (Idem, *Via a*, P, p. 425); „tr surile fe ei de o *paloare* delicat ,
umed , str lucit , moale [...] te-ar fi f cut a crede c e chipul unei femei travestite” (Idem, *S rmanul Dionis*, p. 47);
„ochii [...] luminau fruntea senin , des vîrșeau înf țigarea nobil ce-i întip rea mata *paloare* a feței smede și trase”
(Mateiu Caragiale, *Craii de Curtea-veche*, p. 74-75); „Obrajii celorlal i purtau *palori* convalescente al turi de obrajii lui,
b tu i de vînt i ar i de soare”; „Se înlina mereu obrazul de *palori* al lunii pe um rul ei gol”; „Dar vibra ia lui a teinea
pe obrajii Olgu ei, ca gerul pe fereastr , abur peste abur, *paloare* peste *paloare*, alb peste alb”; „ i tenul lui avea
paloarea u or smolit a vechilor portrete”; „î i rezema *paloarea* frun ii în palm ”; „*Paloarea* fe ii îns , apar inea
c r ilor” (Ionel Teodoreanu, *La Medeleni*, IV, p. 29, 60, 61, 103, 202, 222); „Mila tresare doar o clip / i îmi trimite-n
fa *palorile* ei moi” (Nicolae Labi , *Pierderile. Pseudosplenuri*, p. 146); „Fa a, vale de *palori*/ i de cîrciume-i
mu cat / La ceas r u, uneori/ Dar ca mine niciodat / Chiuid prin tot înaltul/ Nu i-a-mbujorat-o altul” (Idem, *Epoca*,
p. 119).

comparativ pentru care optează eminentul clasicist se vede, înșurubată, cu atât mai fericit aleas, cu cât „fa a albei ceri” constituie un veritabil leitmotiv în limbajul artistic românesc, utilizat pentru a descrie „paloarea morții” și paloarea „durerii, a suferinței” (Toh neanu 1965, 177). Opera eminesciană ne furnizează numeroase exemple în acest sens (vezi Seche 1971, 377, 379; Toh neanu 1965, 177): „S-au făcut *ca ceara albă* fa a roșca un măr/ și atâta de subire, s-o tai c-un fir de păr/ și c-oșia ta balaie o aduni la ochi plângând./ Inimă fărâșită de nedejde, suflete bătute de gând” (*Călin*, A, p. 102); „Arald, ce însemnează pe tine negrul port/ și fa a ta cea *albă ca ceara*, neschimbat ?/ Ce ai, de când pe sânul-și tu porți o neagră pată/ De-și placă clii de moarte, cântare-ntunecat ?/ Arald! de nu m-și alți privirea, tu ești mort!” (*Strigoii*, A, p. 115); „Iar umbra feței străvezii/ *E albă ca de ceară* –/ Un mort frumos cu ochii vii/ Ce scânteie-n afară” (*Luceafărul*, A, p. 185); „Din valurile vremii, iubita mea, răsai/ Cu brațele de marmură, cu părul lung, balaie –/ și fa a străvezie *ca fa a albei ceri*/ Și bătăie de umbra duioaselor dureri!” (*Din valurile vremii...*, A, p. 231); „Blond e-și și părul lui de aur moale/ Pe umeri cade îndoiș, înflat;/ *Ca ceara-și palidă...* buza lui cu jale/ Purta un zâmbet trist, nemângâiat” (*Fata-n grădina de aur*, O, VI, p. 57); „Dar vai! când într-un sălele/ Măre, nalte, reci,/ Pe-un sarcofag întins, vazu/ Copila ce-a iubit./ *Ca ceara palidă* eră/ și, moale, părul blond/ Sta resfirat amestecat/ Cu aurul vergin” (*A fost odată un cântăre*, O, IV, p. 494); „Hainele ei umede de ploaie se lipise de membrele dulci și rotunde, fa a ei de-o *paloare* umedă *ca ceara cea albă*, mâinile mici și unite pe piept, părul despletit și resfirat pe fân, ochii mari, închiși și adânci în frunte, astfel ea era frumoasă, dar pără moartă” (*Făt-Frumos din lacrimă*, p. 27); „Văduva sa mămășă îl crescă pe el cum pută din lucrul mâinilor ei – mâini delicate de doamnă – fa a ei *palidă ca ceara*, ochii ei de-o întunecat blândă e aveau numai pentru el grijă și în elegere” (*Sărmanul Dionis*, p. 48); „Pe un pedestă scund erau două sicriuri... În unul era întinsă o femeie cu chipul *de ceară* ... rozele roșii împletite în jurul frunții contrastă cu fa a *palidă* și moartă...” (*Avatarii faraonului Tlă*, p. 227-228); „Intră în înaltele turle ca să puie coroana lumii pe fruntea miresei lui – dar întinsă, *albă ca o ceară* mărșă, moartă era iubita lui” (*Legenda cântăreului*, p. 271); „Fa a lui era *palidă ca o mască de ceară albă*” (*La curtea cuconului Vasile Creangă*, p. 308).

În termenii suferinței și ai morții vorbește și poetul Vergilius atunci când întrebă în eoză corespondentul adjectival al lui *pallor*: *pallidus*(3), ca să zăgră vească clipele din urmă (*morte futura*) ale Didonei. Substantivele și adjectivele, care transcriu reacțiile sale psihice și fizice (*trepida* „agitat”, *effera* „sălbatic”, *fioros*”, *furibunda* „muncit de furi”, ieșit din mină”, *sanguineam* [...] *aciem* „ochii înșângerați”, *maculisque trementes/ Interfusa genas* „cu obrăjii pete-pete și tremurâși”), se conectă cu secvența *pallida morte futura* „sărbădă de prăvălătea morții”⁷, semnificativ din punctul nostru de vedere: *At trepida et coeptis immanibus effera Dido/ Sanguineam volvens aciem maculisque trementes/ Interfusa genas et pallida morte futura/ Interiora domus irrumpit limina et altos/ Conscendit furibunda rogos* (*Aen.*, IV, 642-646) „Dar, zbuciumat și sălbătită/ De toate multe căte rostuișă./ Rostogolind prăvălă înșângerate./ Cu obrăjii tremurâși stropiți de pete,/ și sărbădă de prăvălătea morții./ Năvălădă-n ietăcul ei Didona./ Pe rugă se urcă, treaptă după treaptă,/

⁷ Cf.: „*galben* de moartea care vine” (trad. Teodor Naum, p. 154). Price (1883, 15) consideră această culoare facială, provocată de iminența morții, un standard fizic pentru *pallidus*(3).

Înver unat ” (trad. G.I. Toh neanu, p. 209). Epitetul *pall da* este transpus, a adar, prin *sarb d*, variant fonetic a lui *searb d*, (CDER, s.v.; DLRLC, s.v.) – termen derivat din lat. *exalb dus*(3) „albicios” (REW 2934; Tiktin, s.v.; ineanu, s.v.), care serve te, în universul literelor române, ca sinonim învechit i popular al lui *pálid* (DSR², s.v.)⁸ i care se rânduie te printre mijloacele lexicale folosite de Magistrul timi orean spre a recrea duhul „lumii cei antice” sau – cum scria el însu i – spre „a face s se înfiripe i s se statorniceasc «atmosfera» adecvat – aceea a «vremii sure»” (vezi prefa a la Vergilius 1994, 29).

Revenind la textul vergilian, constat m c , a a cum paloarea Didonei (*pallor simul occupat ora*) se plaseaz într-un registru al p timirii tragice, în acela i registru se situeaz i paloarea lui Turnus (*juvenali in corpore pallor*), din momentele care preced înfruntarea sa final cu Aeneas – înfruntare ce-i va fi, de altfel, fatal : *Adjuvat incessu tacito progressus et aram/ Suppliciter venerans demisso lumine Turnus,/ Pubentesque genae et juvenali in corpore pallor* (Aen., XII, 219-221) „Sim irea asta le-o spore te Turnus,/ Înaintând cu pas t cut spre-altare./ Cu ochi pleca i el zeilor se-nchin ./ Smerit, cu-obrajii jilavi, cu-o sfâr eal / În trupul lui cel tân r r spândit ” (trad. G.I. Toh neanu, p. 592). Toate detaliile ce compun acest tablou se înscriu pe o ax a afectelor negative: mersul cu pas t cut, *incessu tacito progressus* (o hipalag expresiv⁹, p strat i în versiunea româneasc); suplica ia la altar (*aram/ Suppliciter venerans*), ochii pleca i (*demisso lumine*). Într-un asemenea context, *pallor* sugereaz coloritul stins al fe ei juvenile: *pubentesque genae* „galbeni obrazii cei tineri” (trad. George Co buc, p. 415), dar i senza ia de extenuare, de istovire extrem – care înso e te „un teint maladif” (Pelletier-Michaud 2007, 149), serbezia boln vicioas a pielii – i pe care G.I. Toh neanu o re ine ca fiind predominant i esen ial aici: *juvenali in corpore pallor* „cu-o sfâr eal / În trupul lui cel tân r r spândit ” (p. 592). Asocierea dintre *pallor* „sfâr eal ” i *juvenale corpus* „trupul lui cel tân r ” pare oarecum oximoronic , dat fiind c , îndeob te, identific m iuventutea cu energia, dinamismul, perioada de efervescen maxim , în vreme ce *pallor* este însemnul bolii i al mor ii: „La maladie, qui rapproche elle aussi de la

⁸ Vezi: „Nu c ta c -ți pare *searb d* i pârlit obrazul meu./ C nici noaptea nu-i b lan , dar p mântul odihne te;/ C i pâinea de secar este neagr , dar hr ne te” (Bogdan Petriceicu Hasdeu, *R zvan i Vidra*, p. 214); „Câte chipuri sigilate de o suferinț -adânc / Umbre *searb de* i triste pe la ochi-mi n-au trecut!” (Alexandru Macedonski, *Ocnele*, p. 21); „E tot cum o tie, – dar, *searb d* la față./ Sub magica-i umbr , un om se r sfață.../ Mai slut e ca iadul, zdrențos, și pocit./ Hoit jalnic de bube, – de drum pr fuit./ Viclean la privire, i *searb d* la față”; „Și pleacă drumetșul pe-un drum ce cote te.../ Pocit, chiop i *searb d*, abia se târe te...” (Idem, *Noaptea de decembrie*, p. 167); „De viață e red t toare/ Pentru-orice *searbezi* muritori./ Privighetoarea-nvietoare” (Idem, *Rondelul privighetoarei*, p. 198); „În zuger veala-nvechit ./ El, *searb d*; ea, cu ruje-aprinse./ Biserica de ei cl dit / O in cu degete întinse./ N luci din vechiul timp desprins./ tiu via a lor c e sfâr it / În zuger veala învechit ./ El, *searb d*; ea, cu ruje-aprinse” (Idem, *Rondelul ctitorilor*, p. 202); „b lauri i *sarbede*-ar t ri/ Aveau culcuș în peșteri de munți și pe sub mări” (George Co buc, *Izvor de ap vie*, p. 208); „De furia furtunii au nu te temi, str ine/ Cu *searb d* chip, ce singur, prin ceață, treci gemând./ De te vei pierde-n codri amar va fi de tine./ Nu vezi cum fierb nori negri la zare fulgerând?” (Mateiu Caragiale, *Sihastrul i umbra*, p. 24); „Sem na uimitor cu acea mic dar deșirată prințesă de Prusia care, întruchipată în cear , zâmbe te, din dulapul ei de geamuri, de după o u la Monbijou; acela i chip b trânicos i *searb d*, aceleași trăsături ascuțite” (Idem, *Craii de Curtea-veche*, p. 160); „P rea o masc *sarb d* de carnaval, pe care un be iv nocturn i-a afirmat ironic cascheta i care, la lumina cald a zilei, sem na sinistru cu un om [...]. Dintr-un *sarb d* exemplar monden, Maxen iu devenise un specimen bun de studiat în ce prive te ravagiile rezezi ale tuberculozei” (Hortensia Papadat-Bengescu, *Concert din muzic de Bach*, p. 193); „«Braubier» sau emo ia îi ro eau pu in fa a de obicei *searb d* i dau ceva lumini turburi ochilor” (Eadem, *Drumul ascuns*, p. 464).

⁹ *Incessu tacito* în loc de *ipse tacitus* (vezi Servii Grammatici *qui feruntur in Vergilii carmina commentarii*, Vol. II, MDCCCLXXXIV, 600).

mort, est également marquée par un sang rarefié qui provoque la pâleur” (Pelletier-Michaud 2007, 54); „En effet, [...] la mort [...] peut aussi être pâle par opposition à cet autre symbole chromatique de la vie qu’est le rouge” (*ibidem*, 52). Sensul *sfâr elii*, la care face trimitere t lm cirea ilustrului clasicist, este, îns , u or de descifrat în interiorul textului, c ci Turnus, apropiindu-se, din ce în ce mai mult, de „ora mor ii grele”, pierde treptat tonusul, vigoarea i „les couleurs de la vie” (Pelletier-Michaud 2007, 52) – reprezentate de ro ul sângelui (*ibidem*, 52-53): starea de sl biciune a personajului, desemnat de traduc tor prin substantivul *sfâr eal*¹⁰, dobânde te, *hic et nunc*, o semnifica ie funest , prevestind sfâr itul grabnic al junelui r zboinic.

Al turi de *pallor*, uzuali în limbajul poetic vergilian sunt i *pallens*, *-ntis* ori *pall dus*(3), termeni construi cu o geminat expresiv , care sunt întrebui ai pentru a exprima o nuan estompat , tears (Ernout, Meillet 2001, 476) – pus în leg tur cu moartea i Hadesul, întrucât paloarea este „couleur physiologique de la mort” (Pelletier-Michaud 2007, 52). În vederea transpunerii în limba român a vocabulelor men ionate (adjectivul participial: *pallens* i derivatul cu sufixul -*dus*: *pall dus*), G.I. Toh neanu apeleaz la o gam variat de mijloace. Astfel, cel mai adesea, folose te cuvinte din familia lui *searb d* (= *galben*, *pal*, *palid*), c ci – a a cum scria el însu i într-o prefa (vezi Vergilius 1994, 29) – „pentru ca «duhul arhaic» s se înst pâneasc ” în tâlcuirile sale din opera vergilian , a recurs „la un num r relativ mare de elemente lexicale i de forme gramaticale specifice «scripturilor române» de odinioar precum i la numero i termeni «neliterari», caracteristici nivelului popular al limbii”. Se pot în irui aici, drept exemplu, *sarbed*, *s rbezit*, *îns rbezit*, *s rbezie* – lexeme care, gra ie timbrului lor aparte, învechit, popular i regional¹¹, slujesc la reprezentarea plastic a ideii de paloare. Este paloarea ce define te macabru, cadaveric – motiv pentru care aceast culoare a i fost numit de un comentator al poetului

¹⁰ Substantivul este format cu ajutorul sufixului *-eal* , ce se ata eaz , de regul , unor verbe de conjugarea a IV-a (*bu i – bu eal* ; *c ni – c neal* ; *chelf ni – chelf neal* ; *fandosi – fandoseal* ; *scorni – scorneal* ; *toci – toceal* etc.), furnizând numeroase derivate abstracte sau concrete (vezi Ciobanu 1960, 129-138). Cuvânt cu rezonan e expresive, *sfâr eal* este exploatat constant în limbajul literaturii artistice: „*sfâr eala* i acel sentiment de pierzare, care-i vine omului când simte un gol de chaos la lingurea, au disp rut cu des vâr ire” (I.L. Caragiale, *La Mo i...*, M, p. 228); „D. Lefter nu-și d seama bine de ce, dar simte o *sfâr eal* i cade, alb ca porț lanul, pe un scaun” (Idem, *Dou loturi*, K, p. 128); „Nu m doare... M ia cu *sfâr eal* de la lingurea” (Delavrancea, *Luceaf rul*, T, p. 229); „În acea sear , eram în așa hal de *sfâr eal* c n-aș fi crezut s m pot scula nici s fi luat casa foc” (Mateiu Caragiale, *Craii de Curtea-veche*, p. 55-56); „Femeia avea în ea o *sfâr eal* bolnav i-n acela i timp o bucurie, g sind în animal o parte din fiin a celui pr p dit” (Mihail Sadoveanu, *Baltagul*, p. 80); „Sim ea o *sfâr eal* aspr prin genunchi i în ale” (Liviu Rebreanu, *Pozna*, p. 195); „Îl ia cu o *sfâr eal* i ofteaz / De pild dac trebuie s scaz ” (Tudor Arghezi, *O r zburare*, I, p. 523); „L-apuc o *sfâr eal* , gândindu-se c moare./ Ce temni adânc !” (Idem, *Un vis urât*, II, p. 81-82); „Î i strânse cu o mare *sfâr eal* între oasele degetelor tâmplele în care s-au înfipt dureros doi din i de cle te” (Cezar Petrescu, *Calea Victoriei*, p. 294); „R sufl m încet, dar nu putem vorbi de *sfâr eal* ” (Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de r zboi*, p. 253); „Avea o înf i are topit i oarecare *sfâr eal* în mi c rii”; „Într-o sear de sfîr it de august fui încercat de frisoane i de-o *sfâr eal* curioas în tot corpul” (Lucian Blaga, *Hronicul i cântecul vârstelor*, p. 21, 105); „Nu m doare nimic. Am *sfâr eal* la inim ” (Zaharia Stancu, *Descul* , p. 228); „Când s mai izbeasc o dat , sim i o *sfâr eal* în stomac i mai apuc s vad ochii fiore i ai animalului care-l împunseser” (Eugen Barbu, *Groapa*, p. 228); „Venezia vanitoas a arhiducilor, senzualul ora în care se murea de *sfâr eal* când începea s bat vântul de iarn ” (Idem, *S pt mâna nebunilor*, p. 14-15). Vezi i Constantinovici 2014, III, 315.

¹¹ Vezi DSR²: *searb d* – sinonim învechit i popular pentru *palid* (s.v.), *s rbezie* – sinonim învechit i regional pentru *paloare* (s.v.), *a (se) serbezi* – sinonim învechit i regional pentru *a p li* (s.v.); DLRLC: *sârb d*, *sârbed* – variante regionale ale lui *searb d* (s.v.); DEX 1996: *a se s rbezi* – un reflexiv popular (s.v.).

mantuan culoarea morii, „color de la muerte” (Segura Ramos 2006, 58): *Vestibulum ante ipsum primisque in faucibus Orci/ Luctus et ultrices posuere cubilia Curae./ Pallentesque habitant Morbi tristisque Senectus./ Et Metus et malesuada Fames ac turpis Egestas./ Terribiles visu formae, Letumque Labosque* (Aen., VI, 273-277) „În fața tindeii chiar, în defileul/ Infernului, s-a fost cuibătat Jelania/ și Frământările neiertătoare./ Acolo sunt și sarbedele Boale/ și trista Bârâne, mahnitoare./ și Spaima, Foamea ce te-nvărușează/ Mizeria, de care i-e rușine./ și alte artări îngrozitoare:/ și Moartea, și amara Suferință” (trad. G.I. Toh neanu, p. 285); *Hic illi occurrit Tydeus, hic inclutus armis/ Parthenopaeus et Adrasti pallentis imago* (Aen., VI, 479-480) „În locu-acest îl tâmpină Tidéus./ Partenopéu, vestit prin vitejie./ și umbra sârbezit-ă a lui Adrastus” (trad. G.I. Toh neanu, p. 296); *foribusque affixa superbis/ Ora virum tristi pendebant pallida tabo* (Aen., VIII, 196-197) „și pe porțile înalte/ Vedeați cum groaznic spânzură-n piroane/ Tot chipuri de barbă și înșârbezite./ Mânjite de putregiosul sânge” (trad. G.I. Toh neanu, p. 391); *Non secus ac si qua penitus vi terra dehiscens/ Infernas reseret sedes et regna recludat/ Pallida, dis invisă* (Aeneis, VIII, 243-245) „Era de parcă pământul-n fundul mântului/ Cutremurat să-și deschidă, infernului/ Să-și da-n vileag desfăcând tărâmul/ Cel searbăd, care și pe zeii înspăimântă” (trad. G.I. Toh neanu, p. 393); *At vero ut vultum vidit morientis et ora./ Ora modis Anchisiades pallentia miris./ Ingemuit miserans graviter* (Aen., X, 821-823) „Dar când, în clipa lui din urmă, și vedea/ Înfrântă în area, chipul căpătâului/ Cuprins de-o uimitoare sârbezie./ Atunci, milostivindu-se de Lausus./ Adânc gemușă fiul lui Anhise” (trad. G.I. Toh neanu, p. 516); *et simulacra modis pallentia miris/ Visa sub obscurum noctis* (G., I, 477-478) „și sarbedele născute în lumina – în struțnicie! –/ Văzute în noaptea – în pragul negru-al nopții” (trad. G.I. Toh neanu, p. 153).

În sfera sinonimică a lui *searbăd* și *pălid*, se înscriu, deopotrivă, două regionalisme utilizate de G.I. Toh neanu: *galfăd* și *vâlced*, a căror expresivitate se lămură în bună măsură, prin sonoritățile lor, cu totul particulare. Cel dintâi, *galfăd* „palid (din cauza unei boli)”¹³, – ce face referire la „aspectul bolnavicios al tenului unei persoane” (Radu 2015, 105) – este utilizat, cu deosebit efect, în cromatizarea miticelor Harpii – de neam, potrivit Gabrielei Radu (2011, 92; eadem 2015, 105), „un coeficient evocator mai mare” decât al adjectivului latinesc *pallida*, pe care îl ținem în seamă: *Virginei volucrum vultus, foedissima ventris/ Proluvies uncaeque manus et pallida semper/ Ora fame* (Aen., III, 216-218) „Sunt peșeri, dar cu chipuri de fecioară./ Din pântecele curcufureal/ Duhnind scârbanic; li-s încârligăte./ Ca niște gheare, mâinile; iar fața/ Li-i galfăd de-o foame necurmat” (trad. G.I. Toh neanu, p. 140). Cât despre *vâlced* „livid, palid” (DLR)¹⁴, acesta desemnează paloarea cadaverică a lui Sychaeus, soțul defunct al Didonei și e de remarcat că potențialul sugestiv al cromonimului sporește prin asocierea sa cu simetria silabică inițială (*n luca/ n lându-i*) și cu forma arhaizantă și populară a prepoziției *c tre – c tr* (Radu 2011, 145-146; eadem 2015, 105): *Ipsa sed in somnis inhumati venit imago/ Conjugis, ora modis attollens pallida miris* (Aen., I, 353-354) „Dar noaptea-n vis – ciudat întâmplare –/ Didonei și se arată soțul

¹² Cu privire la traducerea participiului *pallentia* din cuprinsul acestor mici toare versuri, ce reproduc imaginea junelui Lausus – *morientis* –, vezi Radu 2011, 80-81; eadem, 2015, 105-106.

¹³ DEX 1996. Pentru *galfăd* „palid”, vezi și: „Ghiț, *galfăd* la față, ca și când i-ar fi scăpat tot sângele din vine, stetea întins pe pământ” (Ioan Slavici, *Moara cu noroc*, p. 215). Cf. și derivatul *gâlfezit* – „gâlfejit” la I.T. Mera: „Întâlne te pe... stă până, *gâlfezit* de neazuri și cu ochii roșii de plânsete” (DA, s.v.).

¹⁴ Cf. la Ion Lăncrănuș: „Eram *vâlcezi* și speriați” (DLR, s.v.).

însuși –/ N luca nengropatului Siheus –/ N lându-i c tr dânsa chipul *vâlc*ed” (trad. G.I. Toh neanu, p. 52).

Al turi de *galf d i vâlc*ed, se rânduie te – în paginile traduse de eminentul clasicist – epitetul *spelb*, prezent în descrierea uneia dintre Fúrii, *Pallida Tisiphone*, a c rei figur domin o scen de m cel cumplit, aduc tor de jale, moarte i suferin e (*luctus, funera, labores*): *Pallida Tisiphone media inter milia saevit* (*Aen.*, X, 761) „Tisifone/ Cea *spelb* , printre mii i mii de gloate./ Dezl n uitu-s-a” (trad. G.I. Toh neanu, p. 513). Termen popular, cu o origine incert ¹⁵, *spelb* „lipsit de sânge sau de roșeață în obraji; galben, palid” (DLRLC) aduce aici ceva din „fermecul” unuia dintre cei mai rafina i arti ti ai cuvântului românesc – Mateiu Caragiale, dat fiind c el revine frecvent în textul matein i se impregneaz stilistic de vraja acestuia: „Din ce în ce mai ștearsă, ciudata arătare/ Pe nesimțite piere din unde-argintii./ Când *spelb* i searb d cerul iar sânger la zare” (*Singur tatea*, p. 29); „Muiat -n nestimate i-n horbote de fir./ În mâna-i – *spelb* floare de cear str vezie –/ Ea poart pe subțirea năframă nărmzie// Ca un potir de sânge un roșu trandafir” (*Domni a*, p. 18); „Începuse toamna, dar nu toamna rumen de miaz zi, bacant încins cu piele de pardos, purtând ciorchine de struguri i poame în p rul ar miu, ci toamna *spelb* a țărilor de secară și de bere, cu cer searb d, cu soarele foarte jos, târându-se ofilit la zare” (*Remember*, p. 50); „Înc tân r la față, învoaltă și *spelb* , ea î i plimba voioas printre mosafiri mald rul de carne fle c it , leg nându-și sânii căzuți și coapsele dolofane, glumea, râdea, avea pentru fiecare o vorb i un zâmbet” (*Craii de Curtea-veche*, p. 150); „Mai era acolo o alt ființă deopotriv ciudat , cu toat vârsta-i fraged . O fetiță care îmi reamintea vrejurile *spelbe* i lungi de țelină crescute în nisip la întuneric, o fetiță mută” (*Craii de Curtea-veche*, p. 160).

În vasta arie semantic a palorii, G.I. Toh neanu apeleaz , mai apoi, la adjectivul *livid*, explicat, de dic ionarele române ti, ca „palid, învinețit la față” (MDN 2000, s.v.; DN 1986, s.v.) sau „galben verziu, vân t” (Scriban 1939, s.v.)¹⁶. El face astfel trimitere la un tip distinct de paloare, c ci *pallens,-ntis* i *pall dus*(3) evoc tonuri variate, cuvintele apar înând

¹⁵ CDER men ioneaz , totu i, it. *scialbo* „alb” ca posibil etimon pentru *spelb* (s.v.).

¹⁶ Adjectivul este bine reprezentat în spa iul literaturii române: „A tepta chinuit , cu priviri de tâlhar prididit de du man, pe subt pleoapele *livide*”; „Apoi prin ul Maxen iu, *livid*, cu f în reasa neagr ca o metis , pereche f r de sim ul culorilor care se îmbin ...” (Hortensia Papadat-Bengescu, *Fecioarele despletite*, p. 23, 121); „Peste paloarea lui culorile combinar un fel de violet, tot *livid*”; „Un bolnav fragil, un client întърziat, acel blond *livid* ce pornea la Leysins”; „*Livid*, Rim se apropie i aplec de form capul peste coroane” (Eadem, *Concert din muzic de Bach*, p. 191, 277, 317); „totu i masca *livid* care r zb tea de subt fard i adesea o schim de durere, aceea ce puteau însemna?” (Eadem, *Drumul ascuns*, p. 424); „se indign [...] devenind *livid* de mânie”; „a putea s -i strig domnului Georges Radu erban, ar tându-i fantoma *livid* , care bântuie i chinuie acum gândul meu”; „Totu i, a a *livid* de eroicul ei exces, [...] am atras-o spre pieptul meu i am s rutat-o pe frunte” (Gib I. Mih escu, *Donna Alba*, p. 125, 244, 370); „când l-am v zut devenit *livid* [...] am în eles c el m întrebuse cu n dejdea unei protest ri de nega ie din partea mea” (Camil Petrescu, *Patul lui Procust*, p. 22); „Pleac de aici, c n-am murit! strig , din nou *livid*, Costache” (George C linescu, *Enigma Otiliei*, vol. II, p. 175); „Nu i-o fi pl cut lumina soarelui, spunea lene i plictisit cel lalt cioclu, un om înalt i sl b nog, cu mâini lungi ca de maimu i un chip *livid* de b uitor” (Eugen Barbu, *Groapa*, p. 318). „În ochi tu nu duci moartea i perlele lichide/ În cari r sfrâng misterul v p ile *livide*” (Tudor Arghezi, *Tu nu e ti frumuse ea...*, I, p. 88); „Maica Scintila înghia / La u a colii de-o via / Descuie i încuie, deschide i închide/ Cu chei palide i *livide*” (Idem, *Maica Scintila*, I, p. 171); „*Livizi* ca strigoii i ui./ Strâmba i de la umeri, din old i picior./ În blidul fierbinte, cu aburi g lbui./ Î i duc parc sângele lor” (Idem, *Cina*, I, p. 122); „R mâne-o ar tur / i peste ea, *livid* , umbl luna” (Idem, *Dou nop i*, I, p. 563); „Fugar, *livid* ca melcii, b tut de vremuri rele./ Tu singur r m seseși pe lume gol la piele” (Idem, *Chemarea în l ri*, II, p. 13). Vezi i Constantinovici 2014, II, 281-282, pentru alte exemple din lirica arghezian .

unei familii cu numeroși reprezentanți cromatici în limbile indo-europene, care merg de la galben pal până la albastru pal, vânătă sau gri (Ernout, Meillet 2001, 476; André 1949, 139). Transpunerea în limba română se îndreaptă, a adă, într-o asemenea direcție, după cum se poate vedea în câteva pasaje, care zugrăvesc infernul, tărâmul unde *rebus nox abstulit atra colorem* (Aen., VI, 272) „toatelor, din lumea asta, lucruri./ O noapte măteră le-a ters culoarea” (trad. G.I. Tohneanu, p. 285): *Quintam fuge: pallidus Orcus/ Eumenidesque satae* (G., I, 277-278) „De-a cincea zi se teferă, ai grijă./ Căci ea a zămislit lividul Orcus./ Ea – i pe Furi” (trad. G.I. Tohneanu, p. 143); *Saevit et in lucem Stygiis emissa tenebris/ Pallida Tisiphone Morbos agit* (G., III, 551-552) „Iar Tisifone./ Din bezna stigian slobozit./ Livid, bântuie în plină zi./ Mânând al bolilor convoi” (trad. G.I. Tohneanu, p. 217); *Vel Pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras/ Pallentes umbras Erebi noctemque profundam* (Aen., IV, 25-26) „Sau fulgerul ceresului Părinte./ Pe-al umbrelor tărâșmă azvârle/ – Al umbrelor livide cum e ceara –./ În noaptea ce Erebu-l stăpânește” (trad. G.I. Tohneanu, p. 176). Comparativ, cu valoare concretă, din acest ultim exemplu, este bine-venită, întrucât ea precizează și nuanțarea epitetului *livid* – un cromonim al cărui valoare lugubră este motivată de „specificul discursiv” al jurământului „solemn și tragic prin premoniție al reginei cartagineze” (Radu 2015, 106): „Al umbrelor livide *cum e ceara*”.

Aceleași tonalități terse, care „ne brăzdează” (André 1949, 145), sunt sugerate de Magistrul timiorean și cu ajutorul unui cuvânt împrumutat din latinescul *pallidus*(3): *palid*, laolaltă cu dubletul lui, *pal* (< fr. *pâle*) sau cu gerunziul *p lind* (vezi *a p li* < fr. *pâlir*) – toate, elemente extrem de frecvent utilizate în sfera expresiei artistice românești¹⁷. De

¹⁷ Vezi: „Fața *pal* – naze blonde, chip de înger, dar femeie” (Mihai Eminescu, *Venere și Madon*, A, p. 50); „*Palid* stinge-Alexandrescu sânta candelă sperații”; „Zăcă *palida* vergină cu lungi gene, voce blândă” (Idem, *Epigonii*, A, p. 53); „De ce-ai murit, înger cu fața cea *pal* [...]?” (Idem, *Mortua est!*, A, p. 57); „Cezarul trece *palid*, în gânduri adâncit” (Idem, *Împăratul și proletarul*, A, p. 82); „El vine trist și gânditor/ Și *palid* e la față” (Idem, *Luceafărul*, A, p. 189); „Să mângâi cu suflarea-mi a ta față *p lind*” (Idem, *De-a muri ori de-ai muri*, P, p. 64); „Și fruntea mea *pal* pe pieptu-ți așezi” (Idem, *Când...*, P, p. 43); „Nu-mi aduc aminte de mama decât că de-o ființă *palid*, un înger”; „Îmi venea să-mi mir cum eu, viu, [...] m duceam cu această fantasmă *palid*, sceptic, lung”; „Fața era *palid* și durerea ei – o durere sublimă”; „Puțin alb trebuia fețele celei de-o albe și *palid*”; „Ce trist era acel cap, ce *palid* față a aceea”; „chipuri *palide* cu vâlc lung, alb, ce acoperea și capul, astfel de *palide* încât față a se confunda cu albul hainelor”; „nu rămasese decât capul cel blond, *palid*, c-o față albă ca argintul” (Idem, *Geniul pustiu*, p. 146, 150, 151, 160, 167, 173, 202); „*pale* trec copile prin ninsoarea aerului” (Idem, *Avatarii faraonului Tlă*, p. 252-253); „Nu și-a fărâșmat viața petală cu petală./ Căci a murit cu fața din ce în ce mai *pal*”; „Și-acum mâinile-i *pale* le simt de mine-aproape.../ – Ah! *pale* mâni, tot răsună în mine” (Dimitrie Anghel, *Moartea Narcisului*, p. 23-24); „dormul călăriei în cimitir/ Toți sfinții *palizi* din altare” (Ion Minulescu, *Roman a pelerinului*, p. 32); „Nu-i cer/ Nimic din ce poetul *palid*/ Cer e te-n veci de veci, stingher” (Idem, *Celei care minte*, p. 62); „O *palid* față cu gesturi grăbite/ A teaptă pe noul amor...” (George Bacovia, *În grădina*, p. 39); „La geamul unei fabrici o *pal* lucrătoare/ Aruncă o privire în zărea de azur” (Idem, *Nervi de prim var*, p. 58); „Însă *pal* mă duc acum în grădina devastată” (Idem, *Poem în oglindă*, p. 61); „Oh, sunt fecioare cu obrazul *pal*./ Modele albe de forme fine” (Idem, *Contrast*, p. 99); „Drumul de foinetă de mireasmă ducea spre cerul apropiat – cu părul auriu, cu obraji *palizi*, cu cozile pe spate, cu mâinile împreunate – pe Monica” (Ionel Teodoreanu, *La Medeleni*, I, p. 18); „Mușii *palizi*, devastați, erau unul lângă altul, strâmbi ca doi morți în raclele lor” (Idem, *La Medeleni*, III, p. 330); „Deci a venit și toamna cu *palele*-i triste” (Nicolae Labiș, *Confesiuni*, p. 95); „și toamna începe să-și aleasă / Foile galbene-n suflete./ *Pale* neliniți în pomi de mătăș” (Idem, *Uit-te*, p. 106); „eu voi trece sub castani roșcași/ Cu-mpietrite buze, *palid*, pe care rare” (Idem, *Dans*, p. 114); „Încă zămbesc, curate, cu buzele lor *pale*./ Lubrurile pierdute în clinchet de pocale” (Idem, *Pierderile. Pseudosplenuri*, p. 145); „Să-și privesc obrazul *palid*, sub văltoare de păr rebele./ În sfârșit, de bucurie luminat, prea dornic îns” (Idem, *Arthur Rimbaud*, p. 149); „Ochilor tăi și tulbură pentru veci li-i dat/ Legnat pe triluri, *palid*, și îl vad” (Idem, *Miorița*, p. 151); „Atunci el se va ridica, *p lind*, și eu îmi voi simți buzele tremurând de un «da», pe

remarcat, îns , c lexemele enumerate (*palid, pal, p lind*) se refer la culori felurite. A a, bun oar , *pal* i *p lind* trimit c tre galbenul stins, difuz, al orizontului matinal sau c tre tenul cadaveric al unei persoane aflate în pragul mor ii, în vreme ce *palid* într în asociere cu tonurile gri-vine ii ale umbrelor hibernale: *pallida surget/ Tithoni croceum linquens Aurora cubile* (G., I, 446-447) „Aurora *pal* / Se nal p r sind crivatul de-aur/ Al lui Titón” (trad. G.I. Toh neanu, p. 152); *Semper hiems, semper spirantes frigora Cauri;/ Tum sol pallentes haud unquam discutit umbras* (G., III, 356-357) „E necurmat iarna pe acolo/ i necurmat vântoasele împroa c / Suflarea lor de ger. Pe lâng asta,/ Zadarnic soarele se str duie te/ S risipeasc *palidele* umbre” (trad. G.I. Toh neanu, p. 206-207); *Illam inter caedes pallentem morte futura*¹⁸/ *Fecerat Ignipotens undis et Iapyge ferri* (Aen., VIII, 709-710) „*P lind* la

care nu trebuie s -l spun” (Lucian Blaga, *Luntrea lui Caron*, p. 433); „*Palid* a ternut e esul cu m tas ” (Tudor Arghezi, *Niciodat toamna...*, I, p. 31); „C r rile-nvelite-s cu *palide*-oseminte” (Idem, *Toamn* , I, p. 65); „Icoanele-n p rete sunt chipuri de p rin i/ Trecute-n carne veche i *palid* de sfin i” (Idem, *Jale*, II, p. 28).

Relieful stilistic al acestor lexeme spore te îns considerabil atunci când ele se reg sesc nu doar în cuprinsul unor poezii, ci i în titlurile acestora sau când sersesc chiar drept cuvinte-titlu: „Îngere *palid*, îți e mister/ Cum c a lumii valuri și șoapte/ Este durere și neagr noapte/ Pe lâng cer?” (Mihai Eminescu, *Îngere palid...*, P, p. 70); „Este ea... amanta lui./ Dulce, blând , *pal* ”; „Ți se pare cumc vezi/ Pe o veche-icoan / Îmbr cat prea frumos -/ *Palida* madon ” (Idem, *Palida madon* , O, p. 483-484); „*Palid* umbr , care mister/ Unul spre altul mereu ne-atrage?! Vrem de sub farmec a ne sustrage/ Și d m de-aceeași forț de fier./ *Palid* umbr , care mister?”; „*Palid* umbr , reflex bizar/ În care s-afl iadul și raiul./ Cu unul arde-mi repede traiul./ Cu altul aripi urzește-mi iar./ *Palid* umbr , reflex bizar” (Alexandru Macedonski, *Palid umbr* , p. 240); „Sunt solitarul pustiilor pie e/ Cu tristele becuri cu *pal* lumin -/ Când sun arama în noaptea deplin / Sunt solitarul pustiilor pie e// Tovar mi-i răsul hidos, i cu umbra/ Ce sperie câinii pribegi prin canale/ Sub tristele becuri cu razele *pale*./ Tovar mi-i răsul hidos i cu umbra./ Sunt solitarul pustiilor pie e/ Cu jocuri de umbr ce dau nebunie;/ *P lind* în t cere i-n paralizie, -/ Sunt solitarul pustiilor pie e...” (George Bacovia, *P lind*, p. 40-41); „Frunza când moare/ Se face floare” (Tudor Arghezi, *Frunz palid* , floare galben , I, p. 207).

În plus, efectul termenilor din gama *palorii* poate fi poten at prin plasarea lor în contrast cu termeni apar înând altor registre cromatice: „*Rumenirea* face locul/ Unei gînga e *palori*” (Mihai Eminescu, *Minte i inim* , O, p. 525); „numai *ro a* din obraz disp ruse, f când loc unei *palori* care-i da un aer de nespus blânde e [...]... i în acea fa atât de *palid* , plin dar trist , surâdea suferitor oarecum gura de *purpur* ... o *roz* a Ierihonului a c rei frumuse e nu se trece” (Idem, *Cezara*, p. 109); „Lumea mea nu era decât icoana ei str lucit , lumea ei – fa a mea cea *palid* încadrat de p r *negri*” (Idem, *Umbra mea*, p. 129); „*paloarea* sa obicinuit se colora c-un gînga *roză*”; „în rochie lung de m tase *neagr* , o fa *palid* încadrat de p r de *aur*”; „sub influen a focului ce pal l ia mare i care-i *ro ea paloarea*, începuse a da semne de via ” (Idem, *Geniu pusti*, p. 149, 169, 200); „sângele mi-a umplut fa a mea *palid* c-o bolnav *ro a* ” (Idem, *Avatarii faraonului Tlă*, p. 252); „un punct numai, *palid*, mic, imperceptibil, se mai putea deosebi pe fundul unui haos de *întuneric* f r margini” (C. Hoga , *Amintiri dintr-o c l torie. H l uca*, p. 59); „Luna plutea slobod în dep rt rile umbroase ale gura iului de ert, împrejmuiindu- i chipu-i mort i *palid* cu o fantastic ram de *întuneric* i lumin ” (Idem, *Amintiri dintr-o c l torie. Pe e tina*, p. 88); „Apleac -i gura-nsângerat / i s rut rile-i aprinse înseamn -le pe obrazu-mi *pal*” (Ion Minulescu, *Roman f r muzic* , p. 52); „Histerizate fecioare *pale*/ La ferestre deschise palpît .../ În amurguri *ro ii*, nup iale./ Stau *pale* i nu se mai m rit ” (George Bacovia, *Amurg de var* , p. 76); „rochia i se ridicase pân la genunchi, l sând s i se vad , *pale*, prin str vezimea ciorapilor *negri* pulpele strunguite f r cusur” (Mateiu Caragiale, *Craii de Curtea-veche*, p. 63); „Îl a tepta cu obraji de zori *palizi*, lipit de vi a *ro ie* a pridvorului plec rilor i toamnei” (Ionel Teodoreanu, *La Medeleni*, II, p. 87); „Mânile încrucii ate pe batista preg tit – alb pe negru – umerii pleca i, capul înclinat, cu efect *negru* de gene pe fuga de *palori* a obrazilor” (Idem, *La Medeleni*, IV, p. 154-155); „A devenit *palid* , de i-a r mas numai gura *ro ie* în toat fa a” (Camil Petrescu, *Patul lui Procust*, p. 223); „Afar era o c l dur de iad/ i-o muzic-a iadului – scripci i pocale./ Acolo-n r corile *beznei*/ Luminile gleznelor albe i *pale*” (Nicolae Labi , *Contempla ie*, p. 107).

¹⁸ Sintagma de aici reia aproape literal sintagma folosit în descrierea Didonei, *pallida morte futura* (Aen., IV, 644). De ast dat , îns , se face trimitere la Cleopatra, a a cum este aceasta închipuit de Vulcanus pe scutul lui Aeneas,

gândul mor ii-apropiate/ Al focului St pân o-nchipuise/ În mijlocul m celului, purtat / De lapix pe-a talazurilor creste” (trad. G.I. Toh neanu, p. 417).

Regnul vegetal, în schimb, se caracterizează printr-un verde pal, estompat: *viridi pallore* (*Culex*, 140)¹⁹ – la care se raportează în context „palidul oliv” sau „iedera cu fa a pal ”: *Lenta salix quantum pallenti cedit olivae, / Puniceis humilis quantum saliuunca rosetis, / Judicio nostro tantum tibi cedit Amyntas* (B., V, 16-18) „Pe cât ml dia salc se închin / La palidul oliv, pe cât scundacul / De odolean, tufanilor de roze / Ca sângele, pe-atât, cred eu, Amintas / Se-nchin ie” (trad. G.I. Toh neanu, p. 66); *nec sera comantem / Narcissum aut flexi tacuissim vimen acanthi / Pallentesque hederas* (G., IV, 122-124) „Nici narcisul / Nu l-a l sa deoparte, ce înfloare / Z bavnic, nici tulpina cea ml die / De-acant, nici iedera cu fa a pal ” (trad. G.I. Toh neanu, p. 225-226). Sensul acesta de „verde pal, decolorat” al lui *pallens* – pe care Jacques André îl socotește un sens secundar târziu și poetic, calchiat după limba greacă (1949, 143-145) –, motivează, în cele din urmă, și alegerea unei noi echivalențe lexicale pentru *hedera* [...] *pallente* și *pallentes* [...] *herbas*, care devin, în versiune românească, „ieder verzuie” și „ierbu ca verde”: *pocula ponam / Fagina, caelatam divini opus Alcimedontos, / Lenta quibus torno facili superaddita vitis / Diffusos hedera vestit pallente corymbos* (B., III, 36-39) „Voi pune la b taie două cupe / Din lemn de fag, lucrare cizelat / De-Alcimedon, dumnezeiescul me ter, / A c rui dalt sprinten, deasupra, / A încrustat o vi ml dioas / Ce înve mânt -n ieder verzuie / Ciorchinii r sfira i” (trad. G.I. Toh neanu, p. 52); *Ille, latus niveum molli fultus hyacintho, / Illice sub nigra pallentes*²⁰ *ruminat herbas* (B., VI, 53-54) „la umbr / Sub un gorun întunecat, cu trupul / Ca neaua tol nit pe foi ginga e / De hiacint, el rumeg în tihn / Ierbu ca verde” (trad. G.I. Toh neanu, p. 74-75). Cât privește florile, adjectivul participial *pallens* se însușește, în poezia vergiliană, cu imaginea viorelelor: *pallentes violas* – galbenul lor, la care face referire și titlul cirea latinistului timiorean („galbene viorele”), alternând cu tonuri florale fel de fel: *tibi lilia plenis / Ecce ferunt Nymphae calathis; tibi candida Nais, / Pallentes violas et summa papavera carpens, / Narcissum et florem jungit bene olentis anethi* (B., II, 45-48) „Co arce pline / De crini, la tine nimfele purta-vor, / Iar o naiad, alb cum e neaua, / Maci culegând și galbene viorele / De dragul t u, le-adaug narcise / și floare de m rar înmiresmat ” (trad. G.I. Toh neanu, p. 45).

Pu și astfel în legătură cu diverse elemente ce intră în planul vegetal, natural sau de universul fantastic, infernal, termenii *pallens*, *-ntis*, *pallidus*(3) și *pallor*, *-ris* sunt tâlcuiți de G.I. Toh neanu cu ajutorul unor substantive și adjective capabile să redea plastic, sugestiv, un repertoriu cromatic care – întinzându-se de la alb „ca ceara” și galben pal până la vânt, cenușiu ori verzui – are ca numitor comun „une teinte terne” (André 1949, 145), aceea lipsă

care înfrântă eaz episoade din bibliografia de la Actium, încheiată cu înfrângerea și moartea reginei Egiptului (*morte futura*, despre care se vorbește în versul de față).

¹⁹ Cf. *viridis* [...] *pallor* (*Ciris*, 221). Diferențele de culoare atribuite vegetației – care este când *viridis*: *viridi* [...] *oliva* (*Aen.*, V, 494), când *flava*: *flavaque* [...] *oliva* (*Aen.*, V, 309), când *pallens*: *pallenti* [...] *olivae* (B., V, 16) – se explică, în opinia comentatorilor, prin multiplele nuanțe ale lumii fitomorfe; există variații în luminozitate și puritate și variații produse prin contrast cu alte culori din jur (Price 1883, 12), iar ochiul lui Vergilius, care nu este ochiul unui botanist, ci al unui artist, percepe în felul său propriu aceste nuanțe (Segura Ramos 2006, 63).

²⁰ Demn de remarcat este contrastul ce se stabilește între verdele-deschis al ierbii: *pallentes* [...] *herbas* și verdele-închis al gorunului: *illice* [...] *nigra* (André 1949, 144).

de intensitate și stralucire, ce definește, esențialmente, conceptul de 'paloare' în spațiul artistic vergilian.

Referințe bibliografice:

- André, J. 1949. *Étude sur les termes de couleur dans la langue latine*. Paris: Librairie C. Klincksieck.
- Anghel, Dimitrie. 1978. *Versuri și proză*. Ediție îngrijită, prefață și tabel cronologic de Eugen Marinescu. București: Editura Albatros.
- Apuleius, Lucius 1968. *Măgarul de aur*, traducere și note de I. Teodorescu, prefață de N.I. Niculi, Editura pentru Literatură.
- Arghezi, T. 1980. *Versuri*. I, II. Ediție și postfață de G. Pienescu, cu o prefață de Ion Caraion. Cartea Românească.
- Bacovia, George. [2001]. *Plumb. Poezii*. București – Chișinău: Litera Internațional.
- Barbu, Eugen. 1966. *Groapa*. Roman. Prefață de Liviu Călin. [București]: Editura pentru Literatură.
- Idem. 1985. *Săptămâna nebunilor*. Roman. Ediția a II-a. București: Editura Albatros.
- Bechet, Florica. 2012. *Un autre code de communication: la chromatique (appliquée à la poésie d'Ovide)*, în *Quaestiones romanicae*, Lucrările Colocviului Internațional *Comunicare și cultură în România europeană* (ediția I / 15-16 iunie 2012), Papers of the International Colloquium *Communication and Culture in Romance Europe* (First Edition / 15th – 16th of June 2012), Jatepress-Szeged, p. 261-268.
- Blaga, Lucian. 1990. *Hronicul și cântecul vârstelor*. Postfață și bibliografie de Ioan Holban. București: Editura Minerva.
- Idem. 1990. *Luntrea lui Caron*. Roman. Ediție îngrijită și stabilire text: Dorli Blaga și Mircea Vasilescu. Notă asupra ediției Dorli Blaga. Postfață Mircea Vasilescu. București: Humanitas.
- Borchin, Mirela-Ioana. 2008. *Din nou despre G.I. Toh neanu*, în *AUT*, seria Științe filologice, XLVI, p. 11-19.
- Caragiale, I. L. [1969]. *Kir Ianulea*. Nuvele și povestiri. Prefață și note de Al. Oprea. [București]: Editura Tineretului (K).
- Idem. [1985]. *Momente și schișe*. [București]: Editura Eminescu (M).
- Caragiale, Mateiu. 1998. *Craii de Curtea-veche*. Chișinău: Litera.
- Călinescu, George. 1998. *Enigma Otiliei*. Vol. I, II. Chișinău: Litera.
- Ciobanu, Elena. 1960. *Sufixul -eal*, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*. Vol. al II-lea. București: Editura Academiei, p. 129-138.
- Ciorănescu, Alejandro. 1966. *Diccionario etimológico rumano*. Biblioteca Filologica (CDER).
- Constantinovic, Simona. 2014. *Dicționar de termeni arghezieni*. Volumul II. *G-O*. Volumul III. *P-Z*. Ediția a II-a. Timișoara: Editura Universității de Vest.
- Coșbuc, George. *Cântece de vitejie*. București – Chișinău: Litera Internațional.
- Delavrancea, Barbu. 1997. *Între vis și via*. Proză literară. Chișinău: Litera (P).
- Idem. [1969]. *Teatru*. Text stabilit de Emilia T. Milicescu. Prefață și note de Al. Săndulescu. [București]: Editura Tineretului (T).
- *** *Dicționarul explicativ al limbii române*. 1996. Ediția a II-a. București: Univers Enciclopedic (DEX).
- *** *Dicționarul limbii române*. 1934. Tomul II. Partea I. *F – I*. București (DA).
- *** *Dicționarul limbii române*. 2005. Serie nouă. Tomul XIII. Partea a 3-a. Litera *V. Vâcl – vuzum*. Literele *W, X, Y*. București: Editura Academiei Române (DLR).
- *** *Dicționarul limbii române literare contemporane*. 1957. Volumul al IV-lea. *S – Z*. Editura Academiei (DLRLC).
- Eminescu, Mihai. [2001]. *Luceafărul*. Antume. București – Chișinău: Litera Internațional (A).

- Idem. *Memento mori*. [Postume]. București – Chi în u: Litera Internațional (P).
- Idem 1952. *Opere*. IV. *Poezii postume*. Anexe, introducere, tabloul edițiilor, ediție critic îngrijită de Perpessicius. București: Editura Academiei (O).
- Idem. 1998. *Geniu pustiu*. Chi în u: Litera.
- Ernout, Alfred, Meillet, Alfred. 2001. *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*. Retirage de la 4e édition, augmentée d'additions et de corrections par Jacques André. Paris: Klincksieck.
- Hasdeu, Bogdan-Petriceicu. 1998. *Poezie, proză, dramaturgie*. Chi în u: Litera.
- Hoga, Calistrat. 1986. *Pe drumuri de munte*. Ediția a II-a. Prefa, note și bibliografie de Ilie Dan. București: Editura Albatros.
- Horatius, 1980. *Opera omnia*. I. *Ode. Epode. Carmen saeculare*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note și indici: Mihai Nichita. Ediție critică, stabilirea textului și selecția traducerilor din *Ode, Epode* și *Carmen saeculare*: Traian Costa. București: Editura Univers.
- Hristea, Theodor. 1995. *Personalitatea profesorului G.I. Toh neanu*, în vol. *G.I. Toh neanu 70*. Timișoara: [Editura Amphora], p. 247-250.
- Labi, Nicolae. [2001]. *Moartea cprioarei*. București – Chi în u: Litera Internațional.
- Macedonski, Alexandru. 1998. *Excelsior. Poezii*. Chi în u: Litera.
- Marcu, Florin. 2000. *Marele dicționar de neologisme*. București: Editura Saeculum I. O. (MDN).
- Marcu, Florin, Maneca, Constant. 1986. *Dicționar de neologisme*. Ediția a III-a. București: Editura Academiei (DN).
- Meyer-Lübke, W. 1911. *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg (REW).
- Mihăescu, Gib I. 1982. *Donna Alba*. Prefa de Laurențiu Ulici. Tabel cronologic de Ion Nistor. București: Editura Minerva.
- Mihăle, Georgeta. 2010. *Stilistică și irizare poetică în registrul cromatic labian*. Editura Universității din Oradea.
- Minulescu, Ion. [2001]. *Nu sunt ce par a fi*. București – Chi în u: Litera Internațional.
- Ovidius, Publius, Naso. [2001]. *Opere*, [Chi în u]: [Editura Gunivas].
- Papadat-Bengescu, Hortensia. 1982. *Fecioarele despletite. Concert din muzică de Bach. Drumul ascuns*. București: Editura Eminescu.
- Pelletier-Michaud, Lydia. 2007. *Couleurs, lumière et contrastes chez les lyriques grecs et les élégiaques latins*. Mémoire présenté à la Faculté des études supérieures de l'Université Laval dans le cadre du programme de maîtrise en études anciennes pour l'obtention du grade de maître ès arts (M. A.). Département des Littératures. Faculté des Lettres. Université Laval. Québec.
- Petrescu, Camil. [1978]. *Patul lui Procust*. [București]: Editura Eminescu.
- Idem. 1989. *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*. București: Editura Minerva.
- Petrescu, Cezar. 1967. *Calea Victoriei. Dumineca Orbului*. Cuvânt înainte de Mihai Gafiș. [București]: Editura pentru Literatură.
- Petronius, Gaius Arbiter. 1991. *Satyricon*. Traducere, prefa și note de Eugen Cizek. Grafică și ilustrația de Mihai Bacinsky. [Chi în u]: Hyperion.
- Price, Thomas R. 1883. *The Color-System of Vergil*, în *The American Journal of Philology*, Vol. 4, No. 1, p. 1-20.
- Propertius, Sextus. 1992. *Opera omnia*. Ediție îngrijită, text stabilit, cuvânt înainte, traducere în metru original și note de Vasile Sav. București: Editura Univers.
- Radu, Gabriela. 2011. *Eneida – repertoriu lexical. Traducerea G.I. Toh neanu*. Timișoara: Editura Universității de Vest.
- Eadem. 2015. *Nuan e și nuan are în traducerea Eneidei*, în AUT, seria Științe filologice, LIII, p. 103-107.
- Segura Ramos, Bartolomé. 2006. *El color de Virgilio*, în *Cuadernos de Filología Clásica. Estudios Latinos*, vol. 26, núm. 2, p. 37-69.
- Rebreanu, Liviu. 1984. *Golanii*. Nuvele și schițe. Antologie, postfa și cronologie de Nicolae Gheran. București: Editura Albatros.

- Sadoveanu, Mihail. 2003. *Hanu Ancu ei. Baltagul*. Litera Internațional.
- Scriban, August. 1939. *Dic ionaru (sic) limbii române ti*. Edi iunea întâia. Ia i.
- Seche, Luiza. 1971. *Cromatică eminesciană*, in „Cercetări de lingvistică”, XVI, nr. 2, p. 371-388.
- Seche, Luiza, Seche, Mircea. 1997. *Dic ionarul de sinonime al limbii române*. Edi ia a II-a, rev zut și ad ugît . Bucure ti: Univers Enciclopedic (DSR²).
- Seneca, Lucius Annaeus. 1979. *Tragedii*. Vol. I. Studiu introductiv, traducere, note și comentarii de Traian Diaconescu. Bucure ti: Editura Univers.
- Idem. 1984. *Tragedii*. Vol. II. Traducere, note și comentarii de Traian Diaconescu. Bucure ti: Editura Univers.
- Servii Grammatici *qui feruntur in Vergilii carmina commentarii*, recensuerunt Georgius Thilo et Hermannus Hagen. Vol. II. *Aeneidos librorum VI-XII commentarii*, recensuit Georgius Thilo. Lipsiae in aedibus B. G. Teubneri. MDCCCLXXXIV.
- Slavici, Ioan. 1959. *Pagini alese*. Prefa și note de Ion Popescu. [Bucure ti]: Editura Tineretului.
- Stancu, Zaharia. 1964. *Descul*. Roman. Edi ia a IX-a. [Bucure ti]: Editura pentru Literatură .
- ineanu, Lazăr. *Dic ionar universal al limbei române*. A opta edi iune. Editura „Scrisul Românesc” S. A. fost Samitca.
- Tacitus, Cornelius. [1995]. *Anale*. Traducere din limba latină , introducere și note de Gheorghe Gușu. Confruntarea textului a fost realizat de Gabriela Creția. [Bucure ti]: Humanitas.
- Teodoreanu, Ionel. 1967. *La Medeleni*. Roman. I (*Hotarul nestatornic*). II-III (*Drumuri*). IV (*Între vânturi*). Edi ie îngrijit și prefa de Nicolae Ciobanu. [Bucure ti]: Editura pentru Literatură .
- Tereniu, Seneca. 1966. *Teatru*. În române te de Nicolae Teică și de Ion Acsan. Prefa și note de Eugen Cizek. [Bucure ti]: Editura pentru Literatură (ST).
- Tiktin, H. 1989. *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch*. III. P – Z. Wiesbaden. Otto Harrassowitz.
- Toh neanu, G.I. 1965. *Studii de stilistică eminesciană*. Bucure ti: Editura tiințifică .
- âra, Vasile D. 2008. *O personalitate distinctă a lingvisticii române ti*, in AUT, seria Științe filologice, XLVI, p. 25-31.
- Vergilius, Publius Maro 1994: *Eneida*. Prefa și traducere din limba latină : G.I. Toh neanu. Note și comentarii, glosar: Ioan Leric. Timi oara: Editura Antib.
- Idem 1997: *Bucolice. Georgice*. Prefa și traducere din limba latină : G.I. Toh neanu. Note și comentarii, glosar: Ioan Leric. Timi oara: Editura Amarcord.
- Idem 1956: *Eneida*. În române te de D. Murăru. Studiu introductiv și comentarii de H. Mihăescu. Editura de Stat pentru Literatură și Artă .
- Idem 1967: *Eneida*. Traducere de Eugen Lovinescu. Text și note de Eugen Cizek. Prefa , note finale de Edgar Papu. Bucure ti: Editura Tineretului.
- Idem 1979: *Eneida* (Cânturile I – VI). Traducere, note și prefa de Teodor Naum. Cluj-Napoca: Editura Dacia.
- Idem 1980: *Eneida*. Edi ie critică , traducere de George Coșbuc. Edi ie îngrijit , note și prefa de Stella Petecel. Bucure ti: Editura Univers.
- Idem 2000: *Eneida*. Introducere, traducere în hexametri, bibliografie și indici de Dan Slușanșchi. Bucure ti: Paideia.